

К. Л. ТРОНЬ

УЗГОДЖЕННЯ В РОДІ З НАЗВАМИ-АБРЕВІАТУРАМИ

Назви-абревіатури дуже різні за своєю будовою і мають певні закономірності щодо узгодження з іншими словами.

Прості абревіатури типу *зав, пом, спец, бух, зам, нач, реж*, що утворилися як скорочення певних слів, належать до іменників чоловічого роду. З прикметниками, числівниками, дієприкметниками та займенниками прикметникової форми, а також із дієсловами минулого часу прості абревіатури узгоджуються як звичайні нескорочені іменники, наприклад: «В кабінет *одного зава* Завітала жінка» (Олійник); «*Нач* сім'ю на пляж *повіз* Деся нема і *пома*» (Олійник).

Трапляються, проте, випадки, коли рід простої абревіатури визначається залежно від того, про особу якої статі йдеться в конкретній ситуації¹. Наприклад: «Либонь, тепер *якась* ти — *Зав*: Портфель в руці тримаєш» («Червоний шлях»).

Порівняно велику групу слів української лексики становлять поскладові абревіатури, утворені початковими частинами або складами слів типу *виконком, партком, колгосп, радгосп, універмаг*. Усі вони закінчуються на приголосний, належать до чоловічого роду і змінюють свої форми, як іменники чоловічого роду II відміни. Наприклад: «Так, в овруцькому «*Міжколгоспбуді*» було створено бригаду, яка спеціалізувалась на будівництві клубів та будинків культури» («Радянська Україна»); «На цей раз судно *повів* колишній Дорошенків *старпом*, його вихованець (Гончар).

Форму чоловічого роду деякі поскладові абревіатури дістали всупереч родові стрижневого слова в повному словосполученні, з якого утворена абревіатура, наприклад: *радгосп* — чоловічого роду, але *радянське господарство* — середнього.

Частково-поскладові абревіатури типу *стінгазета, партбюро, облкомунвідділ* — мають форму, що залежить від форми останньої, нескороченої частини абревіатури, наприклад: *компраця* — жіночого роду, *партквиток* — чоловічого, *партбюро* — середнього роду.

Означення узгоджується з останньою частиною абревіатури, яка вживається в мові самостійно як повнозначне змінюване або незмінюване слово, наприклад, *рада, квиток, збори, бюро*.

Найбільше непорозумінь в усному та письмовому мовленні виникає при узгодженні означень з ініціальними абревіатурами. При визначенні роду ініціальних абревіатур діють два основні принципи:

1. Рід визначається за стрижневим словом вихідного повного словосполучення, з якого утворена абревіатура. Наприклад: *ЛКСМУ* (вимовляємо *елкаесему*) — Ленінська Комуністична Спілка Молоді України, стрижнєве слово «спілка» — абревіатура жіночого роду; *ДВУ* (вимовлення *девеу*) — Державне видавництво України, стрижнєве слово «видавництво» — абревіатура середнього роду; *ЦК* (вимовляємо *цека*) — Центральний Комітет, стрижнєве слово «комітет» — абревіатура чоловічого роду. Це стосується ініціальних абревіатур, компоненти яких читаємо за назвами літер.

2. Рід визначається на основі граматичної схожості абревіатур з нескороченими словами: якщо ініціальна абревіатура закінчується на приголосний (*вуз, дзот, неп*), вона змінюється за чоловічим родом.

Серед ініціальних абревіатур розрізняємо: а) ініціально-літературні абревіатури, утворені з назв початкових літер слів, які входили до вихідного словосполучення. Такі абревіатури не змінюються, їх граматичний рід визначається стрижневим словом.

¹ У розмовній мові зафіксовано слова, утворені від простих абревіатур за допомогою суфікса **-ш(а)**. Вони означають дружин осіб за діяльністю останніх, наприклад, *замша* (дружина зама), *помша* (дружина пома), *завша* (дружина зава). На сторінки преси вони потрапляють із розмовної мови. Ці відабревіатурні утворення належать до іменників жіночого роду, у контексті узгоджуються з іншими словами як звичайні іменники жіночого роду.

Наприклад: «Справді, на *трофейному БМВ* до них під'їжджав директор МТС» (Стельмах); б) ініціально-звукові аббревіатури, утворені з початкових звуків кожного слова, які входять у склад скорочуваної назви типу *вуз, неп, загс, РОЕ, ООН*.

Майже всі ініціально-звукові аббревіатури з кінцевим приголосним належать до іменників чоловічого роду, що узгоджуються з означеннями, як і інші відмінювані слова, тобто як іменники II відміни (наш *вуз*, працює у Львівському *вузі*, змагання між столичними *вузами*).

ООН — звукова аббревіатура з кінцевим приголосним — з часу виникнення (1945 р.) засвоїла категорію жіночого роду, поклавши в основу критерій стрижневого слова (організація) і не виявляє тенденції до узгодження з означеннями як іменник чоловічого роду на основі критерію форми.

Категорію жіночого роду засвоїла за критерієм стрижневого слова і узгоджується як іменник жіночого роду також аббревіатура *НОП* (наукова організація праці), наприклад: «*НОП* стала необхідністю» («Закарпатська правда»). Але у розмовній мові часто діє тенденція граматично оформляти цю аббревіатуру як іменник II відміни чоловічого роду, наприклад: «*НОП* прийшов на підприємство»; або: «Умови *НОПу* не дозволяють впровадження у виробництво цих заходів». Не прийняли форму чоловічого роду аббревіатури *ДРЕС, ГЕС*, означення узгоджуються з ними, як з іменниками жіночого роду. Наприклад: «На *Луганській ДРЕС* закінчено спорудження чотирнадцятого агрегату потужністю 200 тисяч кіловат» («Закарпатська правда»); «Підніметься сяйво Нової жар-птиці, Нової будови *Каховської ГЕС*» (Олійник).

Тут варто зауважити, що комбіновані аббревіатури *Дніпрогес, Дніпрельстан* засвоїли форму чоловічого роду, яка затемнила рід стрижневого слова (станція). Наприклад: «Осліпив Гарбуза й приголомшив Красень-велетень *наш Дніпрогес*» (Олійник).

Чоловічий рід замість жіночого засвоїли багато аббревіатур із кінцевим приголосним (*неп, СЮТ*), хоч поряд із аббревіатурами вживаються і їх повні відповідники. Наприклад: *нова економічна політика проголошена, але неп запроваджений; станція юних техніків повідомила, але СЮТ виконав*.

Літературно-звукові аббревіатури типу *неп, соз, вуз* спочатку були умовними графічними скороченнями і записувалися так: *Н.Е.П., С.О.З., В. У. З.*, де кожний компонент при читанні розшифровувався. Після подолання графічного етапу розвитку вони стали самостійними, граматично оформленими словами і записувалися *НЕП, СОЗ, ВУЗ*; закінчення давалося після апострофа. Ці перші кроки відмінювання аббревіатур характерні для 20-х—початку 30-х років. Наприклад: «Рік 1923—24-й є другим роком спокійного господарського будівництва, в царині умов *НЕП*'у, після громадянської війни та голоду» («Червоний шлях»); «Ці сотні тисяч молоді є нові учні *ВИТШ*'ів, *ВИШ*'ів, технікумів і шкіл *ФЗУ*» («Господарство України»).

Коли аббревіатури усталилися в розмовній та писемній мові як змінювані самостійні слова, змінилося і їх написання: *неп, вуз, соз, загс—непу, вузу, созу, загсу*. Частина ж ініціально-звукових та ініціально-літерних аббревіатур на означення марок та систем машин, організацій тощо, як і раніше, передаються великими літерами. Відмінювані закінчення таких аббревіатур пишуться малими буквами впритул, без апострофа (див.: «Український правопис», К., 1961, стор. 62), наприклад: *У РТСі, ТАРСу*. Таку форму використовує і сучасна мовна практика. Пор.: «...лишається визначити *ГАЗу*, чи *КЛЗу* маршрут» («Радянська Україна»).

Отже, у розмовному та писемному мовленні і досі існує різниця в граматичному оформленні ініціальних літерних та звукових аббревіатур (підійшов до *МАЗу*, вступив до *вузу*).

Рід ініціально-цифрових аббревіатур типу *ДТ-75, ТУ-144* визначається іменником, до якого аббревіатура є прикладкою (трактор *ДТ-75*, літак *ТУ-144*, автомобіль *ГАЗ-53*).

Комбіновані, або змішані аббревіатури, які утворюються сполученням частини складноскороченого слова з ініціальною аббревіатурою, типу *облвно, педвуз*, приймають

граматичну форму роду або за стрижневим словом вихідного словосполучення, або за подібністю до іменників чоловічого, середнього та жіночого роду, наприклад, *відомий педвуз*. За стрижневим словом аббревіатури будуємо словосполучення *Полтавський облвно* (відділ). Проте в усному мовленні ця аббревіатура вживається як і слово середнього роду (подібність до іменників середнього роду): *Полтавське облвно, облвно дало направлення*.

Отже, в мові постійно відбувається процес наближення аббревіатур, які досить часто вживаються, засвоюються широкими колами мовців, до звичайних іменників. Ці аббревіатури починають відмінюватись, узгоджуватись з іншими словами, як іменники відповідного роду, залежно від їх зовнішньої форми.